

všechny kapitoly, dle mého názoru však příliš nevystihuje v knize dominantní problematiku – otázku kultury, festivit a sdružování.

Závěrem se lze zamyslet nad určitým kontrastem s českou společností, jejíž společenský a kulturní život bývá častěji situován do prostor, které, ač nemusí být přímo privátní, tak jsou mnohdy spíše komorní. Se značnou mírou nadsázky a zjednodušení lze říci, že do ulic a na náměstí se Češi vypraví slavit, manifestovat či protestovat, až pokud se jedná o něco velkého, nebo když už opravdu „jde do tuhého“ (zmínit můžeme například různé formy oslav výročí 17. listopadu nebo získání zlaté medaile ledních hokejistů). Místa, o nichž by proto nejspíše pojednávala podobná česká kniha o lokalitách transforma-

ce, by asi vypadala jinak. Byla by tam možná přítomna spíše klasická česká hospoda, možná sál vesnického kulturního domu či sokolovna, asi i chaty a chalupy, tramské osady, nejspíše také hudební klub, nebo i squat jako místo etablování kontrakultury devadesátých let. Přesto by se zcela jistě našly i podobnosti, Waldemar Kuligowski například označil Polsko za zemi hudebních festivalů (s. 7), což by asi bylo možno tvrdit i o porevolučním Česku. Stejně tak se v obou zemích vžilo pro rockovou hudbu označení *bigbít*, po jehož původu autor pátrá ve třetí kapitole (s. 35). I pro tyto (možná poněkud banální) paralely může být kniha inspirativní také pro české čtenáře a čtenářky.

Oto Polouček (Ústav evropské etnologie FF MU, Brno)

**Katarína Haberlandová – Lubica Voľanská. Avion.
Bratislava: Čierne diery, 2025. 279 s.
ISBN 978-80-69103-05-4.**

Je možné napísať odbornú monografiu jedného obytného domu tak, aby to bolo vedecky prínosné a zároveň zaujímavé pre širšiu verejnosť? Kniha *Avion* od historičky architektúry Kataríny Haberlandovej a etnologickej Lubice Voľanskej si takýto cieľ stanovila. Ide pritom už o druhé, rozšírené a prepracované vydanie monografie, vydané elektronicky (Haberlandová – Voľanská 2021). O monografiu po jej prvom

vydaní prejavilo záujem vydavateľstvo Čierne diery, špecializujúce sa na publikácie o architektúre a kultúrnych pamiatkach ako pre odborníkov, tak i laických čitateľov. Zaiste k tomu prispel i výber objektu výskumu, pretože *Avion* nie je hocaký obytný dom. Z hľadiska architektúry patrí medzi najvýznamnejšie funkcionalistické stavby na Slovensku, je národnou nehnuteľnou kultúrnou pamiatkou od roku 1985. Od

ukončenia stavby v roku 1931 pútal svojim vzhladom a riešením pozornosť architektov, staviteľov, umelcov a širokej verejnosti, čoho dokladom sú state v odborných publikáciách, v autobiografiách, v spomienkach, na fotografiách, obrazoch aj vo filme. Môžeme konštatovať, že záujem o Avion rokmi neklesá, ale skôr rastie.

Autorky v druhom vydaní rozšírili pôvodné kapitoly o nové výskumné zistenia a do textov pridali ďalšie výroky respondentov a respondentiek z etnografického výskumu. Zvlášť oceňujem, že knihu obohatili o množstvo vizuálnych zdrojov, ktoré majú takú istú výpovednú hodnotu ako texty. Sú to historické fotografie domu a jeho okolia i súčasne snímky od Antona Sládeka, známeho fotografa architektúry, ďalej urbanistické návrhy riešenia mestskej štvrti Bratislavy, v ktorej sa dom nachádza, architektonické návrhy z dvojkolovej súťaže na dom a tiež následné stavebné vykonávacie plány výhercu súťaže, architekta Josefa Mareka. Vizuálne zdroje nepochybne zvyšujú atraktivitu publikácie a rovnako aj nápaditý a originálny dizajn knihy od grafika Matúša Hnáta.

K. Haberlandová a L. Voľanská zvolili logickú štruktúru knihy, ktorej cieľom je predstaviť Avion ako významný architektonický objekt, moderné miesto na bývanie a život v rôznych historických obdobiach od vzniku domu v roku 1931 až po súčasnosť. V úvodných častiach (s. 15–29) vysvetľujú dôvody a mo-

tivácie, prečo sa rozhodli napísať prácu o Avione. Vyjadrujú sa stručne i k úskaliam interdisciplinárnej spolupráce – zladenie prístupu historičky architektúry a etnolôgičky. Stručne načrtávajú odborný kontext, z ktorého pri koncipovaní práce vychádzali alebo sa ním inšpirovali. Autorky sa nevyhýbajú odborným termínom a výkladom, ale svoje úvahy dokážu vyjadriť prístupným spôsobom aj laickému čitateľovi. Ako príklad spomeniem časť *Rôzne druhy prameňov* (s. 23–26), kde vysvetľujú, okrem iného, aj zásady etnografického výskumu, jeho prínos a opodstatnenosť v modernej spoločnosti. Kniha tak vhodným spôsobom propaguje obe disciplíny – históriu architektúry i etnológiu.

Nasleduje päť kapitol, ktoré sa postupne venujú vybraným témam. Prvá kapitola (s. 34–62) rieši zasedenie bytového komplexu Avion do plánov urbanistického rozvoja Bratislavy po prvej svetovej vojne. Čitateľa možno prekvapí, aké smelé plány na rozvoj mesta sa objavili po vzniku Československej republiky. Bratislava potrebovala množstvo bytov, budov pre štátne, mestské a iné inštitúcie, zažívalo výmenu obyvateľstva a jeho zreteľný nárast. Autorky plasticky opísali, akú úlohu v čase výrazného stavebného ruchu a nástupu nového architektonického slohu – mám na mysli funkcionalizmus – zohrali starší i mladší slovenskí architekti, ako napríklad Dušan Jurkovič, Friedrich Weinwurm alebo Juraj Tvarožek, a tiež českí architek-

ti, prichádzajúci na Slovensko v tom období. Dvoch z nich, Klementa Šilingeru a Josefa Mareka je potrebné spomenúť v súvislosti s výstavbou domu Avion.

Výstavbe domu predchádzali dve kolá verejnej súťaže, čomu sa venuje samostatná podkapitola (s. 66–100). Nedávno objavené dokumenty v Archíve Národnej banky Slovenska priniesli nové informácie o projektoch zaslaných do prvého kola súťaže, z ktorého do druhého kola postúpili architekti novej generácie, študenti popredného českého architekta Jana Kotěru a spolužiaci z vysokej školy v Prahe Klement Šilinger a Josef Marek. Ako bolo spomenuté, víťazom sa stal J. Marek. Okolnosti rozhodnutia poroty v prospech Marekovho návrhu nie sú celkom jasné. Podrobným štúdiom projektov z prvého a druhého kola však mohli autorky poukázať na zrejmy Šilingerov vplyv na výsledný projekt obytného domu Avion, realizovaný nakoniec Marekom. Inovatívnosť domu podčiarkli aj stavebné techniky, materiály, postup výstavby a výsledné moderné riešenie prevádzky. K dobrej ekonomickej udržateľnosti bytového domu mali prispieť prenájmy obchodných priestorov v celom parteri stavby, čo zároveň prispievalo k modernému a veľkomestskému charakteru „paláca Avion“.

Oceňujem, že autorky venovali samostatnú kapitolu (s. 118–137) histórii družstva, ktoré iniciovalo a postavilo Avion (a spolu s ním i ďalšie obytné domy v Bratislave). Je

to zaujímavý text, pretože ilustruje niekoľko významných trendov v novej Československej republike po roku 1918: rozvoj sociálnej politiky, novej legislatívy a otázku dostupného bývania, ideu družstevníctva ako cesty ku kvalitnejšiemu, modernému bývaniu pre stredné vrstvy, ale i chudobnejších obyvateľov, komunitné spolužitie a podporu aktívneho členstva, založeného na demokratickom spolurozhodovaní o celkovom využívaní domu. Premeny zásad pôvodného družstva, zapríčinené zmenou politického zriadenia počas druhej svetovej vojny, po vojne a po komunistickom prevrate v roku 1948 a potom po Nežnej revolúcií 1989 sú napínavým čítaním, malými dejinami jedného domu v kontexte veľkých dejín Česko/ Slovenska v 20. a 21. storočí.

Výsledky etnografického výskumu, výroky a komentáre obyvateľov a obyvateľiek domu sa objavujú vo všetkých kapitolách, ale do veľkej miery sú sústredené do samostatnej kapitoly o živote v dome (s. 140–210). Cez osobné histórie jeho obyvateľov, popisy každodenného života, využívania bytov a celého domu sa odкрýva emocionálny vzťah obyvateľov k Avionu ako domovu. Pritom postupne prechádzame desaťročiami medzivojnového obdobia, vojnovými rokmi, rokmi totality i zmenami po roku 1989. Táto rozsiahla kapitola, vystavaná na úryvkoch z rozhovorov s respondentmi a respondentkami výskumu, tvorí nepochybne atraktívnu časť pre čitateľov.

V poslednej kapitole s názvom Dom ako pamiatka (s. 214–240) autorky nadviazali na kunsthistorickú tému z prvej kapitoly o význame českých architektov na Slovensku, prieniku modernej architektúry do miest zásluhou slovenských a českých staviteľov. Podrobne popisali rozvoj pamiatkovej starostlivosti na Slovensku počas druhej svetovej vojny, po jej skončení a najmä po zmene politického režimu v roku 1948, kedy sa otázka modernej architektúry dostala úplne na okraj záujmu. Ako zistili autorky, bol to dôsledok aj ideologického pohľadu na tento architektonický štýl, ktorý sa spájal s predstavou meštianskej kultúry v kapitalistickom Československu medzivojnového obdobia. Návrat pozornosti významným dielam modernej architektúry nastal postupne v 60. rokoch 20. storočia. Vtedy prišlo k prvým zápisom moderných budov do národného zoznamu nehnuteľných pamiatok. Kapitola ďalej podrobne

mapuje snahy o opravu a zveladenie Avionu najmä po zápise domu do národného zoznamu pamiatok v roku 1985. K zlepšení stavu prišlo až po roku 1989, kedy sa postupne začalo nie s „plátaním dier“, ale s premyslenou rekonštrukciou a revitalizáciou objektu. Predstavenstvo bytového družstva v spolupráci s pamiatkármi sa pri rekonštrukcii maximálne snažilo o zachovanie pôvodného výzoru domu a o záchranu čo najviac pôvodných prvkov na fasáde aj v interiéri stavby. Tomu napomáhali i niekoľkí obyvatelia domu, ktorí ako odborníci – architekti a stavbári – vytvorili čiastkové projekty rekonštrukcie.

V *Závere* (s. 244–250) autorky zhrnuli možnosti interdisciplinárneho prístupu, svoje zámery, dosiahnuté zistenia o dome Avion. Kniha ukazuje, že aj odborný text, prístupne napísaný a obohatený vizuálnymi dokumentmi, môže byť atraktívnym dielom, ktoré zaujme širokú čitateľskú obec.

Gabriela Kiliánová
(Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i, Bratislava)